

## Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme\*

*An Unprotected Cultural Property: An Evaluation on the Current Situation and Conservation of Mustafa Kemal Pasha's First Headquarters in Erzurum*

Alican BERBER<sup>1\*\*</sup>

<sup>1</sup>Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya (Beşerî ve İktisadi Coğrafya) ABD., Ankara

**Özet:** Millî Mücadele döneminde, 3 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'a gelen 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'yı misafir eden Müstahkem Mevkii Kumandanlığına bağlı tarihi konak, "Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı" olarak bilinmektedir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre, "taşınmaz" kültür varlığı olan Erzurum'daki tarihi konak, günümüzde metruk bir vaziyette olması ve tescil kararına rağmen hala korunamaması gibi sebeplerden dolayı araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu araştırmanın esas amacı, Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olarak tanınan tarihi konağın, tescil kararına rağmen hala niçin korunmadığı ve neden müze haline getirilemediğini sorgulamaya çalışmaktır. Bu doğrultuda, araştırmanın amacına uygun olarak aşamalı bir yöntem izlenmiş; saha araştırması yürütülerek, tespit edilen tarihi yapının mevcut durumu ve fonksiyonu çekilen fotoğraflarla belgelenmiştir. Tarihi yapıyla ilgili yetkili kişi ve kurumlarla, yarı yapılandırılmış sorulara bağlı kalınarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve toplanan tüm veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Doküman analizi sonucu elde edilen bulgular; tespit edilen eski fotoğraflar, hatıratlar, tarihi kaynaklar ile yerel ve ulusal basında çıkan haberlerle desteklenmiştir. Tüm bilgi ve bulgular ışığında araştırma sorularına yanıtlar aranmış, tarihi konağın projesinin hazırlandığı ancak ödenek yetersizliği nedeniyle herhangi bir işlemin yapılamadığı öğrenilmiştir. Ayrıca taşınmaz kültür varlığı olan bu tarihi yapının, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik düşünce ve öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** kültürel miras, kültür varlığı, Millî Mücadele, Erzurum, Müstahkem Mevkii Kumandanlığı, Müfettişlik Karargâhı, Atatürk Müzeleri

**Abstract:** During the National Struggle, the historical mansion affiliated to the Command of Fortified Area, which hosted the 3rd Army Inspector Mustafa Kemal Pasha, who came to Erzurum on July 3, 1919, is known as "Atatürk's first headquarters in Erzurum". According to the Law No. 2863 on the Protection of Cultural and Natural Properties, the historical mansion in Erzurum, which is an "immovable" cultural property, is chosen as a research area due to the fact that it is in a derelict condition today and cannot be protected despite the registration decision. The main purpose of this research is to question why the historical mansion, known as Atatürk's first headquarters in Erzurum, is still not preserved and turned into a museum despite the registration decision. In this direction, a gradual method was followed in accordance with the purpose of the research; by conducting a field survey, the current state and function of the identified historical structure were documented with photographs taken. In-depth interviews were conducted with the authorized persons and institutions related to the historical building, adhering to semi-structured questions, and all the collected data were analyzed with the descriptive analysis method. Findings obtained as a result of document analysis; were supported by old photographs, memoirs, historical sources and news in the local and national press. In the light of all the information and findings, answers to the research questions were sought, and it was found out that the project of the historical mansion had been prepared but no action could be taken due to insufficient funds. In addition, ideas and suggestions related to the preservation and transfer of this historical structure, which is an immovable cultural property, to future generations, were put forward.

\*Bu çalışma, Prof. Dr. Mehmet Somuncu'nun danışmanlığında hazırlanan "Tarihi Coğrafya Konusunda Bir Araştırma: Millî Mücadele'nin Samsun-İzmir Hattındaki İzlerinin Atatürk Evleri ve Müzeleri Üzerinden Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

\*\*İletişim yazarı: A. Berber, e-posta: alican.07.06.95@gmail.com

**Keywords:** *cultural heritage, cultural property, Turkish National Movement, Erzurum, Fortified Area Command, Inspectorate Headquarters, Atatürk Museums*

## 1. Giriş

Kültürel miras, bir toplumun geçmiş kuşakları tarafından oluşturulan; yaşamsal süreklilikle beraber günümüze kadar ulaştırılan, yerel ve evrensel değer özelliği taşıyan, somut ve somut olmayan varlıklar olarak nitelendirilmektedir. Zamanla birtakım değişikliklere uğrayarak geçmişten günümüze intikal eden kültürel miras, insan ve mekân arasındaki etkileşim sonucu, içinde bulunduğu çevrenin bütün özelliklerini bünyesinde barındırır bir hale gelmiştir (İSMEP Rehber Kitaplar, 2014:12).

Kültürel mirasın korunması amacıyla yürütülen çalışmaların bir ürünü olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), II. Dünya Savaşı sonrasında, 1946 yılında kurularak faaliyetlerine başlamıştır (Yeşilbursa, 2013:406). Kültürel miras, UNESCO tarafından 1972 yılında Paris’te hazırlanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme’ye göre; “*anıtlar*”, “*yapı toplulukları*” ve “*sitler*” olmak üzere, üç başlık altında ele alınmıştır (Yeşilbursa, 2013:406; UNESCO, 1972). Ancak zamanla kültürel mirasın sahip olduğu bu tanımlamalar da genişlemiş ve daha kapsayıcı bir hale getirilerek, insanlara ait bütün kültürel değerleri bünyesinde barındıracak bir biçimde zenginleştirilmiştir (İSMEP Rehber Kitaplar, 2014).

Çok geniş bir kapsama sahip olan kültürel miras, “*somut olan*” ve “*somut olmayan*” kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla, korunması gereken eserler arasında bulunan; tarihi yapılar, mekânlar ve anıtlar “*somut kültürel miras*” olarak nitelendirilirken, doğal kültürel miras öğeleri de bu kategoride ele alınmaktadır. Dil, inanç, dans, müzik, gösteri, şiir, masal, hikâye vb. gibi öğeleri kapsayarak bir toplumu toplum yapan diğer değerler ise “*somut olmayan kültürel miras*” olarak nitelendirilmektedir (Berber, 2021:13; Can, 2009:1).

Kültürel miras ifadesiyle eşgüdümlü olarak, kültürel geleneklerle ilgili bütün maddi varlıkları kapsayan “*kültürel varlık*” kavramı, 1976 yılında UNESCO’nun ortaya çıkardığı bir kavramdır (Ahunbay, 2014:22). Evrensel olarak ortaya çıkan bu kavram, Türkiye’de 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde, üç boyutta ele alınmıştır. Buna göre, kültür varlığı; “*tarih öncesi ve tarihi devirler*” olarak belirlenen zaman boyutunda, “*...bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunmak...*” ve “*...sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşımak*” ölçütü ile nitelik boyutunda ve son olarak da “*...yerüstü, yeraltı ve su altında...*” olmak üzere mekân boyutunda ele alınmıştır (Madran ve Özgönül, 2005:57). Ayrıca kültür varlıkları, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na göre, “*taşınır*” ve “*taşınmaz*” kültür varlıkları olarak iki başlık altında ele alınmıştır.

Korunması gerekli “*taşınmaz*” kültür ve tabiat varlıklarına, 2863 sayılı kanunun 6. maddesinde, dört adet nitelik verilmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Bu niteliklerden ilki olan “*a*” bendi, “*19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar*” olarak belirlenirken; “*b*” bendi ise (19. yüzyıldan sonra yapılmış olmakla beraber) “*...önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar*” olarak tanımlanmıştır. Üçüncü nitelik olan “*c*” bendi ise “*...sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları*” olarak ifade edilmiştir. 2863 sayılı kanunun 6. maddesinde, “*d*” bendi olarak tanımlanan son nitelik ise, bu araştırmanın konusuyla alakalı olması bakımından önem arz etmektedir. Buna göre, “*d*” bendinde belirtilen korunması gerekli “*taşınmaz*” kültür varlığı, “*Millî tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler.*” olarak tanımlanmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983; Madran ve Özgönül, 2005:7).

Millî Mücadele döneminde, 3 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum’a gelen 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını misafir eden Müstahkem Mevkii Kumandanlığına bağlı tarihi konak, “*Atatürk’ün Erzurum’daki ilk karargâhı*” olarak bilinmektedir (Kansu, 1997:97; Kocatürk, 2007:144; Önder, 1975:147; Önder, 1993:34; Yurdakul, 2009:68). “*Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş*” binalardan biri olan ve “*Mustafa Kemal Atatürk tarafından*” kullanılan Erzurum’daki tarihi konağın, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat

## Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme

Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre, korunması gerekli "taşınmaz" kültür varlığı olarak nitelendirilmesi gerekmektedir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olarak tanınan tarihi konak, 1999 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınarak tescil edilmiştir (Anonim, 2011). Ancak tescil kararının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen halen korunamayan ve kamuya kazandırılmayan tarihi konak, Türkiye'de kanunların koruma konusunda pratikte ne kadar etkili olduğunu gözler önüne sermektedir.

### 1.1. Araştırma Alanının Yeri ve Önemi

Araştırma alanını oluşturan Müstahkem Mevkii Kumandanlığı binasının bulunduğu Cumhuriyet Caddesi üzerindeki tarihi konak, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum kenti sınırları içerisindeki Yakutiye ilçesinde bulunmaktadır (Şekil 1). Araştırmaya konu olan ve günümüze kadar ayakta kalan söz konusu tarihi yapı, Mustafa Kemal Paşa'nın 3. Ordu Müfettişi olarak geldiği Erzurum'da; askerlikten istifasına kadar, Millî Mücadele'nin ilk çalışmalarını sürdürdüğü, önemli toplantılarını yaptığı ve de askerlikten istifa etmesi süreci gibi tarihi kararlarına sahne olması bakımından önem kazanmaktadır. "Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş" binalardan biri olan ve "Mustafa Kemal Atatürk tarafından" kullanılan Erzurum'daki tarihi konak, tescil kararına rağmen hala korunamaması ve metruk bir vaziyette olması gibi önemli sebepler nedeniyle araştırma alanı olarak seçilmiştir.



Şekil 1. "Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhı Olan Müstahkem Mevkii Kumandanlığına Bağlı Erzurum'daki Tarihi Konak" lokasyon haritası.

### 1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Türkiye'de, 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. maddesinde, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına dört adet nitelik verilmiştir. Bu niteliklerden sonuncusu olan "d" bendi, bu araştırmanın konusu ile alakalı olması bakımından dikkat çekicidir. Kanuna göre, "Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş" binalardan biri olan ve ayrıca "Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılan" Erzurum'daki söz konusu tarihi konak, tescil kararına rağmen hala korunamamakta ve metruk bir vaziyette bulunmaktadır. Tarihe tanıklık ederek "kültür varlığı" olan bu tip yapıların, koruma altına alınması, restore edilmesi ve müze haline getirilerek gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadele döneminde kaldığı ve misafir edildiği evlerin bazıları, çalışmalarını gerçekleştirdiği binalar ve savaşı yönettiği karargâhlar, zamanla koruma altına alınarak tescillenmiş ve müze haline getirilerek vatandaşların ziyaretine açılmıştır. Anadolu coğrafyasındaki birçok şehirde yer alan bu tarz Atatürk Evleri'ni ve Millî Mücadele Müzeleri'ni ziyaret ederek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini yakından takip etmek de bu bakımdan mümkün bir hale gelmiştir (Aliagaoglu & Temurçin, 2004:125).

Atatürk'ün Millî Mücadele döneminde, Erzurum'dayken arkadaşlarıyla beraber uzun müddet ikamet ettiği Vali Konağı (Erzurum Atatürk Evi) ve Erzurum Kongresi'nin yapıldığı lise binası<sup>2</sup> (Erzurum Kongre ve Millî Mücadele Müzesi), günümüzde müze olarak faaliyet göstermektedir (Şekil 2). Ancak Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olan tarihi konak, günümüzde cumhuriyet tarihine yakışmayacak şekilde, kaderine terk edilmiş bir vaziyettedir (Şekil 2).



Şekil 2. Solda: Erzurum Atatürk Evi Müzesi (20.07.2020)<sup>3</sup>, ortada: Erzurum Kongre ve Millî Mücadele Müzesi (20.07.2020), sağda: Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olan Müstahkem Mevkii Kumandanlığına mahsus tarihi konak (20.07.2020).

Bu araştırmanın amacı da Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olarak tanınan tarihi konağın, tescil kararına rağmen hala niçin korunamadığı ve neden müze haline getirilmediğini sorgulamaya çalışmaktır. Buna göre çalışmada, başlıca üç araştırma sorusuna cevap bulmak amaçlanmıştır:

• “Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde Erzurum'dayken, askerlikten istifa edene kadar kaldığı ve çalışmalarını yürüttüğü Cumhuriyet Caddesi üzerindeki tarihi konağın günümüzdeki fiziksel durumu nasıldır?”

• “Millî Mücadele döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş; barındırdığı tarihi ve kültürel değerlerle öne çıkan bu mekânın, günümüzdeki kullanım ve koruma durumu nedir?”

• “Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki ilk karargâhı olarak tanınan Cumhuriyet Caddesi üzerindeki tarihi konağın, kamulaştırma yapılarak müze haline getirilmemesinin gerekçeleri nelerdir?”

Bu çalışmada ayrıca, Erzurum'daki tarihi konağın müze haline getirilme sürecine ilişkin çözüm önerileri sunmak ve bu sürece katkıda bulunmak, araştırmanın amacına yönelik hedeflerdendir.

## 2. Materyal ve Yöntem

Araştırma amacına uygun olarak, aşamalı bir yöntem izlenmiş ve öncelikle konuya dair literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatürde yer alan bilgilerden yararlanılarak, araştırmanın ikinci aşamasında saha araştırması yürütülmüş ve tarihi yapı yerinde ziyaret edilerek, araştırma alanının

<sup>2</sup> Erzurum Kongresi'nin toplandığı okul binası, 1924 yılında yanması nedeniyle günümüze orijinal bir şekilde ulaşamamıştır. Yanan okulun yerine yeniden bir okul binası inşa edilmiş ve ilerleyen süreçte bu okulun salonlarından bir tanesi de bu tarihi olayın anısına düzenlenerek “Atatürk ve Erzurum Kongresi Müzesi” olarak ziyarete açılmıştır (Önder, 1993:107).

<sup>3</sup> Fotoğraflar: Alican Berber. (Kaynak olarak belirtilenler hariç, bu çalışmada kullanılan bütün fotoğraflar tarafımdan çekilmiş ve fotoğrafların çekildiği tarihler parantez içerisinde gösterilmiştir).

## **Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme**

mevcut durumu ve işlevinin değişimine yönelik gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bu gözlemler esnasında, araştırma alanındaki tarihi yapının mevcut durumu ve fonksiyonu, çekilen fotoğraflarla belgelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü aşamasında, araştırma alanındaki tarihi yapının durumu ile ilgili; yetkili kişi ve kurumlarla yarı yapılandırılmış sorulara bağlı kalınarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın dördüncü aşamasında, toplanan tüm veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiş, doküman analizi sonucu elde edilen bulgular; tespit edilen eski fotoğraflar, hatıratlar, tarihi kaynaklar ile yerel ve ulusal basında çıkan haberlerle desteklenmiştir. Ayrıca ArcMap 10.7.1 programında, araştırma alanındaki tarihi yapı ile ilgili lokasyon haritası üretilmiştir.

Araştırmanın beşinci ve son aşamasında ise tüm bilgi ve bulgular ışığında araştırma sorularına yanıtlar aranmış, taşınmaz kültür varlığı olan bu tarihi yapının kullanım ve korunmuşluk durumu değerlendirilmiştir. Son olarak, bu tarihi yapının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik düşünce ve öneriler geliştirilmiştir.

### **3. Bulgular**

"1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a" çıkan 9. Ordu Müfettişi<sup>4</sup> Mustafa Kemal Paşa, çok kısa bir sürede Millî Mücadele'nin önderi olarak sivrilmiş ve önderliği sayesinde Millî Mücadele, Anadolu coğrafyasının birçok alanına nüfuz etmiştir (Atatürk, 2007:5). 21/22 Haziran 1919 gecesi hazırlanan Amasya Genelgesi'nin maddeleri arasında, "*Doğu vilayetleri adına, 10 Temmuz'da, Erzurum'da bir kongrenin*" toplanacağı kararına yer verilmiştir (Atatürk, 2007:24). Kendisini Erzurum'a davet eden 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya, 24 Haziran 1919 tarihinde yanıt veren Mustafa Kemal Paşa, "*İngilizlerin tehlike yaratmasından ötürü deniz yolu ile gelemediğini*" belirtmiş ve bir iki gün içinde Amasya'dan Sivas'a doğru hareket edeceğini bildirmiştir. Ayrıca benzin sıkıntısı çektiğini anlatan Mustafa Kemal Paşa, Erzincan'a dört otomobillik benzin gönderilmesini de Erzurum'daki Kazım Karabekir Paşa'dan istemiştir (Sarıhan, 1993:342-343).

Amasya'dan 26 Haziran 1919'da hareket eden Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, sırasıyla; Tokat, Sivas ve Erzincan'dan geçerek, uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından 3 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'a ulaşmışlardır (Atatürk, 2007:30-32). Erzurum'a gelen misafirler, Ilıca mevkiinde, başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere; Erzurum Valisi Münir (Akkaya) Bey, Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Milliye Cemiyeti Başkanı Hoca Raif Efendi, Cemiyet üyeleri, Mazhar Müfit (Kansu) Bey ve Erzurum'un ileri gelenlerinden oluşan kalabalık bir heyet tarafından karşılanmıştır. Ilıca'da otomobilden inen Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa ile kucaklaştıktan sonra, karşılayıcılarla teker teker tanıştırılmış ve sonra hep birlikte Erzurum'a doğru tekrardan yola çıkmışlardır (Önder, 1975:147).

Şehre girerken Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya birinci otomobilde refakat etmiş, Mazhar Müfit Bey ise Hüseyin Rauf Bey'e ikinci otomobilde eşlik etmiştir. Otomobille şehre varıldığında, "*İstanbul Kapısı*" mevkiinde toplanan büyük kalabalık, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri coşkuyla karşılamıştır. Arabasından inip askeri selamlayan Mustafa Kemal Paşa, halka kısa bir konuşma yapmış, ardından da temas ve görüşmelerine başlamıştır (Kansu, 1997:26-27).

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, Erzurum'a gelişi ile ilgili olarak: "*Bir haftalık yorucu bir otomobil yolculuğundan sonra, 3 Temmuz 1919 günü halkın ve askerinin cidden samimi gösterileri arasında Erzurum'a girildi.*" ifadelerini kullanmaktadır (Atatürk, 2007:32). Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'da yaktığı meşale, kırk beş günlük uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından, 3 Temmuz 1919 günü Erzurum'a da ulaşmıştır (Aydoğan, 1997:22). 3. Ordu Müfettişi olarak Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî Mücadele'nin ilk çalışmalarını sürdürdüğü, önemli

<sup>4</sup> "9. Ordu Kıtaatı Müfettişi" sıfatıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, bir aya yakın süre zarfında vazifesini bu unvanla sürdürmüştür. İstanbul Hükümeti'nin ordu mıntika ve görev alanları üzerinde yaptığı yeni çalışmalar sonucu bazı değişiklikler gerçekleştirilmiş ve bütün ordu birlikleri üç müfettişlik bölgesine ayrılmıştır. Bu yeni düzenlemelere göre; 1. Ordu Müfettişliği İstanbul'da, 2. Ordu Müfettişliği Konya'da yer almış, Mustafa Kemal Paşa'nın sorumluluk sahasında bulunan "9. Ordu Kıtaatı" ise 3. Ordu Müfettişliği'ne dönüştürülmüştür. Bu yeni düzenlemelerle Mustafa Kemal Paşa'nın yetki alanı da genişletilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da bulunduğu 15 Haziran 1919 tarihinden itibaren artık resmi görüşme ve yazışmalarında "3. Ordu Müfettişi" sıfatını kullanmaya başlamıştır (Menç, 1992: 48).

toplantılarını yaptığı ve de askerlikten istifa etmesi süreci gibi tarihi kararlarına sahne olan Erzurum günleri de böylece başlamıştır.

3 Temmuz 1919 günü Erzurumlular, şehrin girişinde 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri büyük bir heyecanla karşılamış; askeri birliği ve halkı selamlayan Mustafa Kemal Paşa, doğruca “*Cinislilere ait bir konak olan*” Müstahkem Mevkii Kumandanlığı binasına yönlendirilmiştir. Erzurum’a “*3. Ordu Müfettişi ve Padişah yaveri*” sıfatıyla gelen Mustafa Kemal Paşa; askerlikten istifasına kadar bu binada Erzurum Kongresi hazırlıkları ile meşgul olmuş ve bu binanın yanı başında yer alan Gözübüyükler’e ait bir evde de ikamet etmiştir (Önder, 1975:147; Önder, 1993:34; Yurdakul, 2009:68).

3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum’daki ilk karargâhı olan Müstahkem Mevkii binası, Erzurum’da Mustafa Kemal Paşa’nın maiyetine verilen Ali (Metin) Çavuş’un aktardığına göre; Kazım Karabekir Paşa tarafından, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler için hazırlanmıştır. Bu anlatıma göre Ali Çavuş, bir gün Kazım Karabekir Paşa tarafından çağrıldığını ve Padişahın yaveri olan Müfettiş Paşa’nın Erzurum’a geleceğini; bu maksatla Müstahkem Mevkii binasının, Müfettiş Paşa’nın kalacağı şekilde hazırlanması için emir aldığını aktarmaktadır. Aynı gün kıtasından 8-10 asker alarak binayı hazırlamaya başladığını aktaran Ali Çavuş, binayı hazır hale getirdikten sonra Kazım Karabekir Paşa’ya haber vermiş, Karabekir Paşa da kurmay başkanı ile gelerek Mustafa Kemal Paşa için hazırlattığı binayı ziyaret etmiştir (Oranlı ve Metin, 1967:15-16).

Mazhar Müfit (Kansu) Bey de Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum’da ilk olarak orduya misafir olduğunu ve “*Mevkii Müstahkem Kumandanlığına mahsus*” olan binanın “*Müfettişlik karargâhı*” yapıldığı bilgisini paylaşmaktadır. “*Paşa o binada hem çalışıyor hem yakınında bulunan küçük, yeni ve şirin bir binada da ikamet ediyordu.*” diyen Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın ordudan istifasına kadar gelişen olaylar için, “*Millî Mücadele grubumuzun ilk toplantı ve kararları da hep Paşa’nın askeri faaliyetlerine sahne olan karargâh binasında cereyan etmişti. Üzerinde bir Avrupa haritası yayılı bir küçük masanın başına geçiyor, uzun uzun konuşuyorduk.*” ifadelerini kullanmaktadır (Kansu, 1997:97).

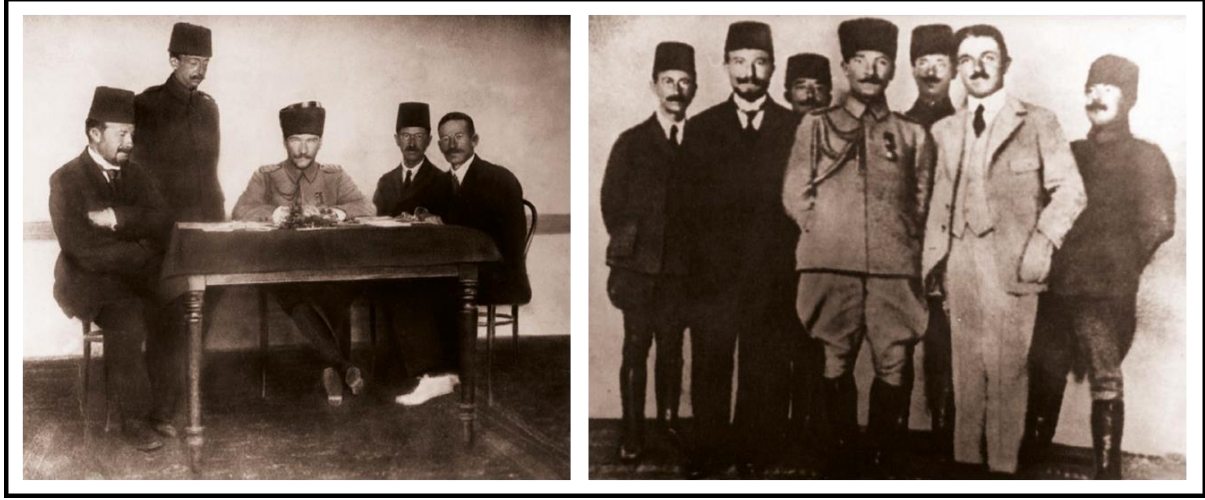
Mazhar Müfit (Kansu) Bey’in tarif ettiği, “*Müfettişlik Karargâhı*” olarak hizmet vermeye başlayan Müstahkem Mevkii Kumandanlığı binası; 3. Ordu Müfettişi olarak Erzurum’a gelen Mustafa Kemal Paşa’nın, askerlikten ve ordudaki görevinden istifa edene kadar, Millî Mücadele’nin ilk çalışmalarını sürdürdüğü mekândır. Bu binada yürütülen çalışmalarla ilgili Mazhar Müfit Bey, Paşa’nın Erzurum’a gelişinden bir iki gün sonra; “*Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığı altında ve ‘Erzurum kalesi muhafızlığı’na ait küçük bir binada ve geceleyin adeta gizli bir cemiyet kurmuşçasına ilk toplantımızı yaptık.*” ifadelerini kullanmaktadır (Kansu, 1997:30).

Mazhar Müfit Bey’in, tabiriyle “*büyük ileri hareketlerin nüvesini [çekerdeğini] teşkil eyliyen [oluşturan]*” bu ilk “*gece toplantısında*” şu isimler yer almaktadır: 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Erzurum Valisi Münir (Akkaya) Bey, İzmit Mutasarrıfı İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey, Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kazım (Dirik) Bey, Erkânı Harp Binbaşısı Hüsrev (Gerede) Bey, Doktor Binbaşı Refik (Saydam) Bey ve Mazhar Müfit (Kansu) Bey (Şekil 3) (Kansu, 1997:30).

Erzurum’da “*Müfettişlik Karargâhı*” olarak kullanılan binada yapılan bu ilk gece toplantısında; Mustafa Kemal Paşa’nın ilk sözü olarak uzun bir konuşma yaptığını aktaran Mazhar Müfit (Kansu) Bey: “*İlk önce, memleketin içinde bulunduğu umumi siyasi vaziyeti ve iç durumu net bir tablo halinde gözlerimizin önüne serdi.*” ifadelerini kullanmaktadır. Mazhar Müfit Bey’in aktardığına göre, daha sonra ne yapılması gerektiğini ve hangi tedbirleri almak, nasıl çalışmak mecburiyetinde olduklarını anlatan Mustafa Kemal Paşa; memleketi kurtarmak, günün felaket ve ızdırıp kaydeden şartlarından kurtulmak için ne yapmaları gerektiği sorusunu da kendi düşünceleriyle cevaplandırmıştır. “*Arkadaşlar, tek tedbir: Hakimiyet-i Milliyeye müstenid bilakaydû şart [Millî Hakimiyete dayanan kayıtsız şartsız] müstakil bir Türk Devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemehal [ne olursa olsun] vasıl olmaktır.*” diyen Mustafa Kemal Paşa, “*Hedefimiz bu olacaktır. Kolay şey değil. İdealimizi tahakkuk ettirmek yolunda şimdiden şahıs şahıs yükleneneğimiz vazifeler ağır, müşkül, hatta tehlikeli olacaktır. Millî mücadele,*

### Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme

*topyekûn mücadele esastır.*” sözleriyle açıklamalarını sürdürmüş ve Millî Mücadele’yi milletin büyük çoğunluğuna dayanarak süratle hızlandırmak ve organize etmek zorunda olduklarını vurgulamıştır (Kansu, 1997:30-32).



Şekil 3. “3. Ordu Müfettişi” Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Erzurum’da “Müfettişlik Karargâhı” olarak kullanılan Müstahkem Mevkii Kumandanlığı binasında, 5 Temmuz 1919’da çekilen fotoğrafları<sup>5</sup> (Kaynak: Millî Savunma Bakanlığı, 2020:19-20).

*“Memlekette ve elimizde tek tepe ve tek kurşun kalıncaya kadar mücadele etmek azmimiz daima mahfuz [saklı] kalacaktır ve kalmak mecburiyetindedir.”* ifadeleriyle sözlerini sürdüren Mustafa Kemal Paşa, bu noktada sözünü birden kesmiş ve odadaki arkadaşlarının yüzlerini ayrı ayrı süzdükten sonra yürüyecekleri yolun tehlikelerle, çetinliklerle, hatta ölmek ve öldürülmek ihtimalleri ile dolu olduğunu ifade ederek: *“Bu tehlikelere göğüs vermeye kendisinde iktidar, azim, imkân ve cesaret görmeyen arkadaşlarımız varsa, şimdiden aramızdan ayrılabilirler.”* demiştir (Kansu, 1997:32).

*“Her arkadaş vicdanı ile baş başa kalarak serbestçe düşünmeli, karar almalıdır. Vaktimiz var. Hemen karar almak mecburiyetimiz yoktur.”* diyen Mustafa Kemal Paşa; büyük bir vatan ve millet davasına atıldıklarını, bütün bir milletin maddi ve manevi seferberliği, mücadelesi, savaşması ve muzaffer olması lazım geldiğini söylemiştir. *“Böyle muazzam bir dava gizlice görülemez ve yürütülemez. Millet davası ancak millet huzurunda görülüp yürütülebilir. Bunun için de ortaya çıkmak, meydana atılmak, bir millet ferdi olarak çalışmak icap edecektir.”* diyen Mustafa Kemal Paşa, bu sözleriyle de Mazhar Müfit (Kansu) Bey’e göre, gerekirse askerlikten istifa edeceğinin sinyallerini vermiştir (Kansu, 1997:32-33).

*“Müfettişlik Karargâhı”* olarak kullanılan Erzurum’daki bu binada yapılan ilk gece toplantısında, sabah olmak üzereyken son olarak: *“Böyle bir büyük davayı başarmak teşebbüsünü ele alacak organizasyonun ve milli vazifenin başına geçecek zatın kim olacağı hakkında da kat’i bir fikrim yoktur. Bu tayin hakkı bu anlarda sizlerin, ondan öteye safha safha milletindir.”* ifadelerini kullanan Mustafa Kemal Paşa, vaktin bir hayli geç olduğunu ve arkadaşlarının uzun uzun düşünmek ve karar almalarına fırsat vermek için bu geceki görüşmelerin yeterli olduğunu söyleyerek ayağa kalkmıştır. Mazhar Müfit (Kansu) Bey: *“Mustafa Kemal Paşa’nın milli tarih huzurunda Türk Milleti’nin kurtuluşu için riyaset ettiği ilk hususi Komite toplantısı bu suretle sona ermiş bulunuyordu.”* ifadelerini kullanarak Müstahkem Mevkii Kumandanlığı Müfettişlik Karargâhı’nda yapılan bu önemli toplantıyı detaylıca aktarmıştır (Kansu, 1997:32-33).

<sup>5</sup> Soldaki fotoğrafta yer alan kişiler, soldan sağa: Münir (Akkaya) Bey, Refik (Saydam) Bey, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey ve Mazhar Müfit (Kansu) Bey; sağdaki fotoğrafta yer alan kişiler, soldan sağa: İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey, Münir (Akkaya) Bey, Refik (Saydam) Bey, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Hüsrev (Gerede) Bey, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ve Kazım (Dirik) Bey.

Mustafa Kemal Paşa da Nutuk'ta, bu toplantıdan kısaca bahsetmekte ve toplantının sonrasıyla ilgili: *"Tekrar toplandığımızda, işin başında benim devam etmemi ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler."* ifadelerini kullanmaktadır (Atatürk, 2007:32-33). Mazhar Müfit (Kansu) Bey de Millî Mücadele'ye girişmek ve katılmak yolunda arkadaşlarının karar alma safhasının uzamadığını belirterek; hemen ikinci toplantıyı yaptıklarını ve bu toplantıda alınan kararı Paşa'ya: *"Paşam, arkadaşlar, hep birlikte düşündük. Kararımızı verdik. Gaye uğrunda ölmeye hazır olarak vazifeye hazırız."* sözleriyle açıkladıklarını aktarmaktadır. Mazhar Müfit Bey ayrıca, genel eğilimin Mustafa Kemal Paşa'yı *"şef tanımak"* şeklinde tecelli ettiğini ifade ederek; *"Bunun içindir ki, onun başa geçmesini de karara bağlamış bulunuyorduk."* ifadelerini kullanmaktadır (Kansu, 1997:34).

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarını tebrik edip şahsı hakkında ortaya konan güvene teşekkür ettikten sonra; üstlendiği mesuliyeti bir şarta bağlamak istemiş ve istisnasız, tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi, üst komutanmış gibi, emirlerinin yerine getirilmesini, başarı için bunun şart olduğunu belirtmiştir. Bu nokta tamamen uygun görülüp, tasdik edildikten sonra toplantıya son verilmiş; Mustafa Kemal Paşa'nın şeklen vazife ve askerlikten istifa etmiş olsa bile Millî Mücadele'nin lideri olacağı Erzurum'da Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait bu binada yapılan toplantılarda kararlaştırılmıştır (Atatürk, 2007:33; Kansu, 1997:34).

Erzurum'a gelişinin ilk günlerinde Erzurum Kongresi'nin toplanmasını sağlamak için tedbirler almakla uğraşan Mustafa Kemal Paşa; kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz 1919 tarihi yaklaştığı halde, vilayetlerden gereken temsilcilerin seçilip gönderilmediğini, bu sebeple vilayetlerin her birine açık tebligatlar gönderildiğini belirtmektedir (Atatürk, 2007:33-34). Mustafa Kemal Paşa'nın Yaveri Muzaffer (Kılıç) Bey ise bu günlerle ilgili olarak; Paşa'nın, Erzurum'un ileri gelenleriyle sık sık toplantılar yaptığını ve fırsat buldukça da civardaki birlikleri teftiş ettiğini aktarmaktadır. Muzaffer (Kılıç) Bey ayrıca, bu dönemlerde Paşa'nın İstanbul'la anlaşmazlıkları olduğunu iştihmelerinden dolayı herkesin çok üzüldüğünü belirtmektedir (Yurdakul, 2009:68).

Bir yandan Erzurum Kongresi'nin toplanması işleriyle uğraşan Mustafa Kemal Paşa, diğer yandan Padişah'ın ve İstanbul'da Harbiye Nezareti makamında bulunan Ferit Paşa'nın, kendisinin İstanbul'a dönmesini sağlamak için gönderdiği telgraflara cevap vermekle meşgul olmaktadır. Harbiye Nezareti'nin sürekli *"İstanbul'a gel"* çağrısında bulunduğunu, Padişah'ın ise önce *"Hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur, fakat bir işe karışma!"* derken; daha sonra her ikisinin de birden ağız birliği yaparak *"Mutlaka gelmelisin!"* diye çağırıldıklarını aktaran Mustafa Kemal Paşa; bu çağrılara *"Gelemem!"* şeklinde oyalayıcı yanıtlar vermiştir (Atatürk, 2007:33-34).

*"Nihayet 8-9 Temmuz gecesi, Sarayla açılan bir telgraf-başı görüşmesi esnasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a kadar bir aydır devam eden oyun sona erdi."* ifadelerini kullanan Mustafa Kemal Paşa; İstanbul'un o dakika resmi memuriyetine son verdiğini, kendisinin de aynı dakikada: *"8-9 Temmuz 1919 gecesi, saat 10.50 sonrasında Harbiye Nezareti'ne, saat 11 sonrasında da Padişah'a"* resmi vazifesiyle beraber askerlik mesleğinden istifasını bildiren telgrafları gönderdiğini aktarmaktadır (Atatürk, 2007:34).

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten ve resmi vazifesinden istifa etmesiyle ilgili olarak, Yaver Muzaffer (Kılıç) Bey önemli detaylar vermektedir. Muzaffer Bey'in aktardığına göre, bir sabah herkesi toplayarak silahlarını yanlarına almalarını emreden Mustafa Kemal Paşa, iki araba ile şehre inceklerini belirtmiştir. *"Hepimiz heyecanla hazırlandık ve iki araba ile yola çıktık."* diyen Muzaffer Bey, doğruca PTT binası önüne geldiklerini aktarmaktadır (Yurdakul, 2009:68).

Mustafa Kemal Paşa, maiyetindeki kişilerin bir kısmını emniyet için kapı önünde bırakmış, bir kısmına da binayı tamamen boşaltmalarını emretmiştir. Verilen emirlerin yerine getirilmesi sonrası, muhabere subayı Osman Bey vasıtasıyla sarayla bağlantı kuran Mustafa Kemal Paşa, Padişah'la görüşmek istediğini bildirmiştir. İstanbul'da telgraf başına çeşitli paşalar gelirken Mustafa Kemal Paşa her birine ısrarla *"Zat-ı Şahane"* ile görüşmek istediğini bildirmiştir. Bir saat kadar bekleyiş sonrası padişahın telgraf başına geldiği bildirilmiş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, dört maddelik isteklerini tek tek saraya iletmiştir. İlk üç maddeye hemen cevap verildiği hâlde, son maddeye ancak üç



## **Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme**

gün sonra cevap verileceği bildirilince muhabere kesilerek Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait Müfettişlik Karargâhı'na dönülmüştür (Yurdakul, 2009:68-69).

Üç gün sonra akşam vaktinde yine aynı şekilde PTT binasına gidilmiş, bina boşaltılmış ve sarayla iletişim kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, üç gün evvel sorduğu son maddeye cevap beklemektedir. Yaveri Muzaffer (Kılıç) Bey'in aktardığına göre, son derece gergin olan Mustafa Kemal Paşa, hiç durmadan sigara içmekte ve gelen şifreli telgraf işaretlerine bakmaktadır. Telgrafın sonunda, derhal İstanbul'a dönmesi ve eğer gelmezse tevkif edilerek İstanbul'a getirileceği bildirilen Mustafa Kemal Paşa; bunun üzerine hemen orada, *"Bütün rütbe ve nişanlarından ayrılıp milletin bir ferdi olarak ülkenin kurtuluşu için çalışacağımı"* bildirerek herhangi bir cevap verilmesini beklemeden muhabereyi kestirerek çok sevdiği askerlik mesleğinden ve ordudan ayrılmıştır. Kaldıkları binaya döndüğünde, Mustafa Kemal Paşa'nın, validen gelen sivil elbiseyi giyip: *"Kısmet olursa tekrar giyeriz"* diyerek askeri elbiselerini kaldırttığını söyleyen Muzaffer (Kılıç) Bey; Paşa'nın aynı gece, ilk defa sivil elbise ile bir toplantıya gittiğini ve açılışı 23 Temmuz'a ertelenen Erzurum Kongresi'nin hazırlıklarına başladığını aktarmaktadır (Yurdakul, 2009:69).

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifası olayıyla ilgili olarak Hüseyin Rauf (Orbay) Bey de Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı bir mektubunda; *"1919 senesi Temmuz'unun 8'inde Mustafa Kemal Paşa telgraf ile muhabere için İstanbul'dan makine başına davet edildi"* demekte ve Mustafa Kemal Paşa ile birlikte kendisinin, Kazım Karabekir Paşa'nın ve Kazım Dirik'in telgrafhaneye gittikleri bilgisini aktarmaktadır. İstanbul'la karşılıklı telgraflaşmanın gidişatı, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten uzaklaştırılması ihtimallerini kuvvetlendirmektedir. Rauf Bey, böyle bir durum karşısında hareketin ne olursa olsun kamuoyu üzerinde fena bir iz bırakma ihtimaline karşı koymak için; Paşa'nın askerlikten istifa etmesinin münasip olacağını, Kazım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya teklif ettiğini aktararak, kendisinin de bu teklife katıldığını belirtmektedir (Karabekir, 2020:294).

1919 yılının 8 Temmuz'u 9 Temmuz'a bağlayan gecesi, resmî göreviyle beraber askerlik mesleğinden de istifa eden Mustafa Kemal Paşa; ertesi gün, yani 9 Temmuz 1919'da bu durumu bir genelgeyle bütün yurda duyurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu genelgede özetle; vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak için açılan millî savaş uğrunda; milletle beraber, serbest surette çalışmaya resmî ve askerî sıfatının artık engel olmaya başladığını bildirmiştir. *"Bu mukaddes gaye için milletle beraber sonuna kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğumdan pek âşıkı bulunduğum yüksek askerlik mesleğinden bugün veda ve istifa ettim."* diyen Mustafa Kemal Paşa; *"Bundan sonra mukaddes millî gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere milletin sinesinde bir ferd-i mücahit suretiyle bulunmakta olduğumu arz ve ilân ederim."* ifadelerini kullanmaktadır (Kocatürk, 2007:145-146).

Atatürk'ün yakın arkadaşlarından biri olan Kılıç Ali Bey, Gazi Paşa'nın bu istifa olayından söz ederken: *"Resmî sıfat ve yetkileri bırakmış olarak, yalnız milletimin yiğitliğine güvendim."* dediğini belirtmekte ve *"Milletimin bitmez tükenmez kudret kaynaklarından ilham ve kuvvet alarak görevime devam etmeyi başardım"* dediğini aktarmaktadır (Turgut, 2020:46). Mazhar Müfit (Kansu) Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifası sonrası: *"Çalışmalarımız ilerliyor ve toplu bulunmayı icap ettiriyor. Hepimizi içinde derliyecek toplayacak bir bina tedarik etsek."* dediğini belirtmektedir. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldikten birkaç gün sonra, Vali Münir Bey'in de özel mazeretleri sebebiyle valilikten ayrıldığını belirten Mazhar Müfit Bey, ondan boşalan binayı tuttuklarını ve orduya ait binadan Paşa'nın ayrıldığını aktarmaktadır (Kansu, 1997:97-98).

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten ve ordudan istifa edene kadar, bir haftaya yakın bir süre boyunca *"Müfettişlik Karargâhı"* olarak kullandığı Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait binanın, Mustafa Kemal Paşa buradan ayrıldıktan sonra da Millî Mücadele çalışmaları amacıyla hizmet verdiği bilinmektedir. *"Doğu İllerinin Millî Hukukunu Koruma Cemiyeti"* anlamına gelen Vilâyât-ı Şarkıyye Müdâfaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesini kuran Dursun Beyzade Cevat (Dursunoğlu) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın resmi göreviyle beraber askerlik mesleğinden de istifa ettiğini bildirdiği beyannamenin; 9 Temmuz 1919 sabahı, Yaver Cevat Abbas Bey tarafından getirildiğini belirtmektedir. *"Bütün rütbe ve memuriyetlerinden ayrılmış olan Mustafa Kemal Paşa, 'milletin bir ferdi' olarak,*

*milletin başına geçiyordu.*” diyen Cevat Bey, devamında; “*Bunun için milletin savunmasını temsil eden Müdafaa-i Hukuk’un da başına geçmesi gerekti.*” ifadelerini kullanmaktadır. Oluşan bu son yeni durumu görüşen Vilâyet-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti’nin Erzurum şubesi, 10 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği yazıda; cemiyetin başına geçmesini ve idare heyeti başkanlığını kabul etmesini Mustafa Kemal Paşa’ya teklif etmişlerdir. Aynı yazıda, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey’in de idare heyeti ikinci başkanlığına seçildiği ve kabul etmesi rica edilmiştir (Atatürk, 2007:46; Dursunoğlu, 2000:91-92).

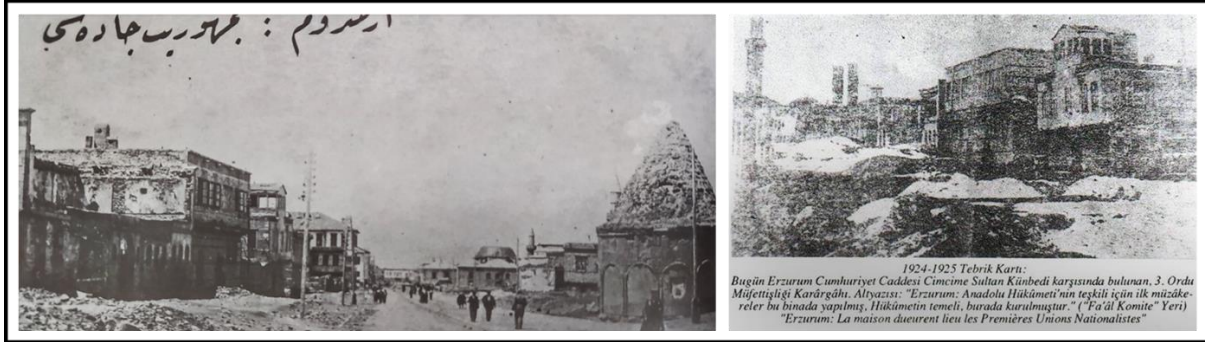
Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti’nin Erzurum şubesi idare heyeti üyesi olan Dursun Beyzade Cevat (Dursunoğlu) Bey, 10 Temmuz 1919 günü yaşanan gelişmeler için; “*Paşa o gün (10 Temmuz 1919) öğleden sonra, saat dörtte o zaman Müstahkem Mevki Karargâhı olan ve şimdi Cumhuriyet Caddesi’nde Dursun Cinsli’nin oturduğu evde ilk heyeti faale toplantısını yaptı.*” ifadelerini kullanmaktadır. Toplantıya Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti’nin Erzurum şubesi idare heyeti üyeleri haricinde Rauf Bey ve Kazım Karabekir Paşa’nın da katıldığını bildiren Cevat Bey, “*Sekiz kişinin oturabileceği basit bir masanın etrafında toplandık. Mustafa Kemal Paşa arkası pencereye dönük olarak masanın baş tarafına oturdu. Bir tarafında Cemiyet’in başkanı Raif Efendi, diğer tarafında da Kazım Karabekir Paşa yer aldılar.*” diyerek söz konusu tarihi konakta yapılan toplantıya dair bilgiler vermektedir. Rauf Bey ile diğer idare heyeti üyelerinin boş kalan yerlere oturduğunu belirten Cevat Bey, masanın üzerine bir Avrupa haritasının açıldığını ve bu harita üzerinde, dünyanın o günkü siyasi ve askeri durumunun en ince ayrıntılarına kadar Mustafa Kemal Paşa tarafından kendilerine açıklandığını anlatmaktadır. “*Bundan sonra Türkiye’nin siyasi ve askeri durumuna geçerek milli bir savunmanın örgütlenmesinden başka yapılacak bir şey olmadığını, bunun da milletin iradesini temsil eden Müdafaa-i Hukuk eliyle mümkün olduğunu*” anlatan Mustafa Kemal Paşa, “*savaşın sonunda çeşitli ayrılıklara düşen İtilaf devletlerinin hiçbir şey yapamayacakları sonucuna*” vardığını dile getirmiştir. Cevat Bey, Paşa’nın bu konuşmasında ayrıca, “*İstanbul’da ‘Erkanı Harbiye Reisliği’nde birbirine halef selef olan Cevat ve Fevzi Paşa’larla ve istihzaratı sulhiye komisyonunda çalışan İsmet Bey’le’ ve ‘daha birçok sivil ve asker rical ve zevatla görüştüğünü’ ve fikir birliği yaptığını*” kendilerine anlattığını aktarmaktadır. Yapılması gereken acil işler üzerine kısa bir görüşme daha yapan Mustafa Kemal Paşa, “*cemiyetin kendisine gösterdiği güven karşısında çok duygulandığını ve bundan sonra da aynı enerjiyle*” çalışacaklarını umduğunu söyleyerek, Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait binadaki toplantıyı bitirmiştir (Dursunoğlu, 2000:93-95). Bir haftaya yakın bir süre boyunca, Mustafa Kemal Paşa’ya “*Müfettişlik Karargâhı*” olarak hizmet eden Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait bina; Paşa’nın askerlikten ve ordudaki vazifesinden istifa etmesi sonrası, 10 Temmuz 1919’da başına geçtiği Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti’nin Erzurum şubesindeki “*ilk heyeti faale*” toplantısına ve de Erzurum Kongresi’nin hazırlık çalışmalarına böylece tanıklık etmiştir.

Cimcime Sultan Kümbeti’nin karşısında yer alan ve Millî Mücadele’nin Erzurum’daki izlerini taşıyan Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait binanın önünden geçen yol, daha sonra “*Cumhuriyet Caddesi*” adını alırken; bu caddenin kesintisiz olarak açılması ve ana cadde haline getirilmesi teşebbüsleri de 05.04.1922 tarihinde, Erzurum Belediye Meclisi’nin aldığı kararla faaliyete geçirilmiştir. Bu karara göre, “*caddenin 25 metre genişliğinde olması*” kabul edilirken, daha sonra “*cadde üzerinde bulunan eski eserlerin muhafazası*” için bu genişlik 20 metreye düşürülmüştür (Sağlam, 2021:1191). Cadde üzerinde yer alan Cimcime Sultan Kümbeti ve karşısındaki Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait bina da bu karardan olumlu yönde etkilenmiştir (Şekil 4).

Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait binanın üzerinde yer aldığı cadde, 1924 yılına kadar bazı eksiklerle beraber tamamlanırken; 13 Eylül 1924 tarihinde, Erzurum’un Pasinler ilçesinde gerçekleşen depremin ardından, Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa da Erzurum’a tekrardan gelmiştir. 30 Eylül 1924 günü Erzurum’a gelen Gazi Mustafa Kemal Paşa, Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait binanın da üzerinde bulunduğu caddenin açılışını gerçekleştirirken; Belediye Reisi Nazif Bey, yeni caddeye “*Gazi Mustafa Kemal Caddesi*” adının verilmesini teklif etmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa ise bu teklife karşılık, “*Ben faniyim, ama Cumhuriyet ebediyen yaşayacaktır. Caddeye ‘Cumhuriyet’ adının verilmesi daha uygun olur.*” şeklinde yanıt vermiştir. Böylece Atatürk’ün

## Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme

Erzurum'daki ilk karargâhının da üzerinde yer aldığı ana cadde, resmi olarak “Cumhuriyet Caddesi” ismini almıştır (Sağlam, 2021:1191; Önder, 1975:149).



Şekil 4. Solda: “Müfettişlik Karargâhı” olarak kullanılan Müstahkem Mevkii Kumandanlığı binası ve karşısında yer alan Cincime Sultan Kümbeti'nin eski bir fotoğrafı (Kaynak: Erzurum Valiliği, 2014:108); sağda: “Erzurum Cumhuriyet Caddesi Cincime Sultan Kümbeti karşısında bulunan 3. Ordu Müfettişliği Karargâhı” ile ilgili “1924-1925” tarihli tebrik kartı (Kaynak: Anonim, 2017).

Mustafa Kemal Paşa'nın, 3. Ordu Müfettişi olarak geldiği Erzurum'da; Millî Mücadele'nin ilk çalışmalarını sürdürdüğü, önemli toplantılarını yaptığı ve de askerlikten istifa etmesi süreci gibi tarihi kararlarına sahne olan Müstahkem Mevkii Kumandanlığına bağlı tarihi binanın günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar sonucu, yerel ve ulusal basından takip edildiği kadarıyla tarihi yapı, günümüzde metruk bir durumda ve de kaderine terk edilmiş bir vaziyettedir (Şekil 5).

Yerel basına yansıyan 17 Ağustos 2011 tarihli habere göre; 1999 yılında sahipleri tarafından 500 bin dolara satılan konak, aynı yıl “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu” tarafından koruma altına alınarak tescil edilmiştir. Tescil kararının kaldırılması için, 1999 yılında binanın eski sahibi tarafından Erzurum İdare Mahkemesi'nde açılan dava, 2001 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı lehine sonuçlanmıştır. Ayrıca haberde aktarılan bilgilere göre, “üç katlı konağın ilk iki katı, sahipleri tarafından depo olarak” kullanılmaktadır (Anonim, 2011).

Gene ilerleyen tarihlerde, 2016 yılında ulusal basında yer alan haberlere göre; Erzurum'da Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan “tarihi konağı ve içinde bulunduğu alanı 1999 yılında büyük para ödeyerek satın aldıklarını belirten” tarihi konağın sahibi, binanın sahipsiz olmadığını ve koruma altında tutulduğunu belirtmektedir. 7 katlı bina yapmak için burayı satın aldıklarını aktaran tarihi konağın sahibi, “O zaman tapuda herhangi bir şerh yoktu. 2- 3 ay sonra ruhsat almak için gittiğimiz belediye bizi Anıtlar Yüksek Kurulu ve Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na gönderince binanın tarihi eser olduğunu öğrendik.” açıklamasında bulunmaktadır. Devamında bina için çeşitli girişimlerde bulunmasına rağmen sonuç alamadıklarını belirten konağın sahibi, “Müracaatlarımız[1] yaptık, Anıtlar Kurulu'ndan çağırıldılar, dilekçemiz alındı. Buranın istimlak olmasında herhangi bir sakınca yok denildi. Büyükşehir Belediyesi'ne gelince iş yine tıkandı.” ifadelerini kullanmaktadır. Kendilerine konağın ikinci etap istimlakta ele alınacağı söylenmesine rağmen mağdur edildiklerini belirten konak sahibi, son olarak: “Tarihi eser olan bu binanın istimlak edilerek alınmasını istiyor ve bekliyoruz.” açıklamasında bulunmaktadır (Anonim, 2016).

Ulusal basına yansıyan, 26 Ağustos 2018 tarihli haberde; “Atatürk'ün, Millî Mücadele'nin ilk temellerini attığı ve kritik kararlar aldığı Erzurum'daki tarihi konağın” içler acısı bir durumda olduğu belirtilerek, “Depo olarak kullanılan ev, tinercilerin ve evsizlerin barınağı oldu.” ifadelerine yer verilmiştir (Anonim, 2018). Atatürk'ün Erzurum'a gelişinin 101. yıl dönümünde, yerel basına yansıyan 3 Temmuz 2020 tarihli haberde ise “Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadeleyi başlatmak için Erzurum'a gelişinin 101'inci yıldönümü törenlerle kutlandı. Etkinlikler Ulu Önder Atatürk'ün Erzurum'a geldiği zaman ilk kaldığı orijinal ev dururken sonradan misafir edilen Atatürk Evi'nde düzenlendi.” ifadelerine yer verilmiştir. Haberin içeriğinde, tarihi konağın “iş yerleri arasında” kaybolmuş olduğu ve “virane bir halde” restore edilmeyi beklediği bilgisine değinilerek; “camı çerçevesi kırık” olan konağın, bahçesinin de “çöp ve içki şişeleri ile dolu” olduğu

belirtmiştir. Erzurum Kalkınma Vakfı (ER-VAK) Başkanı Erdal Güzel, “Bu konağın restore edilip Kültür Yolu Projesi kapsamı içerisine alınmasını talep ediyoruz. Tarihe tanıklık eden bu konak Kültür Yolu Projesi içerisinde çok şık bir farkındalık meydana getirir ve anlam ifade eder.” diyerek; “Büyükşehir’in katkılarıyla bir Kültür Yolu Projesi hayata geçmiş vaziyette. Mustafa Kemal’in Millî Mücadele’yi başlatmak için Samsun’a ayak basmasının ve Erzurum Kongresi’nin yapılmasının üzerinden 101 yıl geçti. Bu bina müzeye dönüştürülebilir. Gelecek nesillere aktarılabilir” değerlendirmesinde bulunmuştur (Anonim, 2020).



Şekil 5. Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olan tarihi konağın yerel ve ulusal basında yer alan haberleri.

Araştırma sürecinde, literatürdeki bilgiler ve basına yansıyan haberler doğrultusunda; 20 Temmuz 2020 tarihinde Erzurum'da saha araştırması yürütülmüştür. Bu saha araştırmasında, tespit edilen tarihi yapının bulunduğu alana gidilerek yerinde gözlemler yapılmış ve araştırma sorularına cevaplar aranmaya çalışılmıştır. Tarihi yapının mevcut durumu ve işlevinin değişimine yönelik yapılan gözlemler, çekilen fotoğraflarla belgelenmiştir.

Erzurum'a geldiği 3 Temmuz 1919 günü, 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın yerleştiği ve arkadaşlarıyla beraber çalışmalarını sürdürdüğü; Müfettişlik Karargâhı olarak kullanılan Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait tarihi yapı, günümüzde Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan Cimcime Sultan Kümbeti'nin karşısında yer alan eski ve metruk bir konaktır (Şekil 6).



Şekil 6. Solda: Müstahkem Mevkii Kumandanlığına bağlı Müfettişlik Karargâhı binası ve karşısında yer alan Cimcime Sultan Kümbeti'nin eski bir fotoğrafı (Erzurum Valiliği, 2014:108); ortada: Cimcime Sultan Kümbeti'nin arkasında görülen tarihin konağın günümüzdeki hali (20.07.2020); sağda: Erzurum Kalesi'ndeki Saat Kulesi'nden Cimcime Sultan Kümbeti ve karşısındaki tarihi konağın görünümü (20.07.2020).

Millî Mücadele yıllarında, Müstahkem Mevkii Kumandanlığına bağlı Müfettişlik Karargâhı'nın bulunduğu tarihi konağın hemen önünde, günümüzde giyim ve gıda sektöründe yer alan çeşitli iş yerleri bulunmaktadır (Şekil 7). Bu iş yerlerinden biri olan çiğ köfteci dükkânın çatısı üzerinde, tarihi konağın üst kat pencereleri görülmektedir (Şekil 7). Bu pencerelerden bazılarının ise kırık dökük bir vaziyette oluşu dikkat çekmektedir (Şekil 7).

## Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme



Şekil 7. Günümüzde metruk bir vaziyette olan, Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olarak bilinen tarihi konağın ön cephesinden görünümler (20.07.2020).

Tarihi konağın arka cephesinde, otları büyümüş bakımsız ve küçük bir bahçe ile binaya sonradan eklenmiş kulübe tarzında bir yapının olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 8). Buradaki duvarlarda, küfür ve hakaret unsurları içeren spreyle yazılmış yazılar yer alırken, bahçede de çöpler ve içki şişeleri dikkat çekmektedir (Şekil 8). Binanın arka cephesinde yer alan, alt kattaki duvarın ise büyük bir sac levha ile kapatıldığı görülmektedir (Şekil 8).



Şekil 8. Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olarak bilinen metruk vaziyetteki tarihi konağın arka cephesinden görünümler (20.07.2020).

Erzurum Müstahkem Mevkii Kumandanlığı ve Müfettişlik Karargâhı olarak Millî Mücadele döneminde kullanılan tarihi konak ve konağın çevresinde yapılan gözlemlerin ardından, konağın mevcut durumu hakkında bilgi almak üzere; 20 Temmuz 2020 tarihinde Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne gidilmiştir. Bu kurumlarda görev alan yetkili kişilerle, tarihi konağa dair yapılandırılmış sorulara dayalı görüşmeler gerçekleştirilmiş ve araştırma sorularına cevaplar aranmıştır.

Öncelikli olarak Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğündeki yetkili kişilerle yapılan görüşmelerde, konağın sahibi olan şahsın: *"Devletin yapacağı her karara saygım var"* diyerek bir dilekçeyle Bakanlığa başvurduğu öğrenilmiştir. Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğündeki yetkililer, tarihi konağın projesinin yapıldığını, ancak *"ödenek yokluğu"* nedeniyle henüz konağa müdahale edilemediğini belirterek, konağın son durumu hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılabilmesi için, Palandöken Kaymakamlık binasında yer alan Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne yönlendirmede bulunmuştur.

Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğündeki temasların ardından, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğündeki yetkili kişilerle 20 Temmuz 2020 tarihinde yapılan görüşmelerde ise konağın sahibi olan şahsın, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne, 22 Ekim 2015 tarihinde başvurarak, *"Erzurum ili Yakutiye ilçesi Cumhuriyet Caddesi, Caferiye Mahallesi'nde bulunan, Şark-ı Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti ve Atatürk tarafından kullanılan"* evinin Bakanlıkça kamulaştırılması talebinde bulunduğu öğrenilmiştir.

Koruma Bölge Kurulundan alınan detaylı bilgilerde, Atatürk'ün kaldığı tarihi konağın, 13 Temmuz 1999 tarih ve 948 sayılı kararla *"ilk kez tescillendiği"* ve 2 Kasım 2006 tarih ve 435 sayılı

kararı ile de “Atatürk Evi” olarak tescilinin devamına karar verildiği görülmektedir. Ayrıca bu kararların haricinde tarihi konağın, 25 Eylül 2013 tarih ve 892 sayılı kararla “Erzurum Merkez Kentsel Sit” ve “III. Derece Arkeolojik Sit” alanı içerisinde yer aldığı görülürken; 26 Kasım 2015 tarih ve 1888 sayılı karar kapsamında da “Koruma Amaçlı İmar Planı” içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Millî Mücadele döneminde, Atatürk’ün kullanmış olduğu tarihi konak için, Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 28 Ağustos 2019 tarih ve 3737 sayılı kararıyla uygun bulunmuştur. Ancak “uygulamaya yönelik” herhangi bir çalışma başlatılamamıştır. Çünkü Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 23 Ekim 2015 tarihinde, söz konusu taşınmazın kamulaştırılmasına yönelik gerekli rapor, bilgi ve belgeler göndermesine rağmen; tarihi konağın kamulaştırılması, “bütçe yetersizliğinden dolayı” gerçekleştirilememiştir.

Yerel ve ulusal basından takip edildiği kadarıyla, 21 Mart 2021 tarihinde çıkan haberlerde; Erzurum Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Sekmen, “Mustafa Kemal Atatürk’ün, Millî Mücadeleyi başlatmak için geldiği Erzurum’da bir hafta kadar kaldığı tarihi konağın istimlak edileceği” açıklamasında bulunmuştur. Erdal Güzel başkanlığındaki Erzurum Kalkınma Vakfı’nın (ER-VAK), Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Sekmen’e yaptığı ziyarette, tarihi konağın durumu gündeme getirilmiştir. ER-VAK heyetine Büyükşehir Belediyesi’nin projelerini anlatan Başkan Mehmet Sekmen, istimlak edileceğini bildirdiği konakla ilgili: “Tarihin gölgesinde kalan Atatürk evini, istimlak sonrası aslına uygun olarak restore ettireceklerine” işaret etmiştir. “Ulucami ile Bölge İdare Mahkemesi arasında kalan bölgede” istimlak çalışmalarının başlatıldığını belirten Başkan Sekmen, tarihi mekânları onarımdan geçireceklerini anlatarak, “Kültür Yolu Projesi” hakkında bilgi vermiştir (Şekil 9) (Anonim, 2021a; Anonim, 2021b).

1 Kasım 2021 tarihinde, ulusal basına yansıyan “Erzurum’u bu utançtan kurtarın” başlıklı haberde ise Cumhurbaşkanlığı başdanışmanlığından emekli Yazar Mehmet Necati Güngör’ün: “Atatürk’ün Erzurum Kongresi öncesinde kaldığı konağın yıkılmadan kurtarılması için Kültür ve Turizm Bakanlığına” başvurduğu belirtilerek, “Kültür Bakanlığına dilekçemizdir” başlıklı bir yazı kaleme aldığı bilgisine yer verilmiştir. “Büyük önderin kongre için gelip günlerce kaldığı o bina, Atatürk evi bir enkaz yığını gibi duruyor. Önü ucube yapılarla kapatılmış, Erzurum için bir utanç abidesi gibi duruyor. Bu yapının hali, Kültür Bakanlığı’nı da utandırmalıdır.” denilen yazıda, “Atatürk evini lütfen onarınız, onartınız. Önünü de o ucube yığından temizleyip gün yüzüne çıkarınız ... o mekânı iftiharla gezeceğimiz Atatürk Müzesi yapınız. Memleketim Erzurum’u bu utançtan kurtarınız!” diyerek Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy ile birlikte Erzurum’u yönetenlere seslenilmiştir. Haberde ayrıca Milli Eğitim eski Müdürü Fevzi Budak’ın sosyal medyada yaptığı paylaşımın da tıklanma rekoru kırdığı belirtilmiştir. Bu paylaşımında, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Başkanı Mehmet Sekmen’in, “kamulaştırma ve restore edilmesi sözü verdiği” belirtilerek, “konuyu gündemde tutan” Erzurum Kalkınma Vakfı’nın (ER-VAK) “ısrarlı duyarlılığına” da teşekkür edilmektedir (Şekil 9) (Anonim, 2021c).

Saha araştırmasından ve yetkili kurumlarla yapılan görüşmelerden 2 yıl sonra, Atatürk’ün Erzurum’daki ilk karargâhı olan tarihi konağın güncel durumu hakkında bilgi almak üzere; 3 Kasım 2022 tarihinde Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğündeki yetkili kişilerle tekrardan temasa geçilmiştir. Yapılan bu bilgi alışverişinde, geçmiş görüşmelerde öğrenilen “tarihi konağın projesinin hazırlandığı ancak ödenek yetersizliği nedeniyle herhangi bir işlemin yapılmadığı” hatırlatılarak, konağın son durumu hakkında bilgi talep edilmiştir. Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğündeki yetkili kişiden, “en son konağın projesinin geçtiği ancak bunun dışında herhangi bir gelişmenin olmadığı” bilgisi öğrenilmiştir. Erzurum Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Sekmen’in, “tarihi konağın istimlak edileceği” yönündeki açıklaması hatırlatıldığında, Büyükşehir Belediyesi’nden Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne yansıyan bir gelişmenin olmadığı ifade edilmiştir.

## Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme



Şekil 9. Atatürk'ün Erzurum'daki ilk karargâhı olan tarihi konakla ilgili yerel ve ulusal basında yer alan haberler.

### 4. Sonuç ve Öneriler

Tarihi olaylarda ön plana çıkmış kişilere ve içinde bulunduğu kültüre yön veren şahıslara, toplumun değer verdiği ve "önemli olma" vasfı yüklediği görülmektedir. Bu önemli şahsiyetlerin yaşadığı, misafir olduğu veya çalışmalarını gerçekleştirdiği mekânlar, herhangi bir kişinin yaşadığı mekândan daha özel bir konuma sahiptir. İnsanlar, bu kişilerin, hayatlarını merak etmekte ve onlara etki eden her ayrıntıyı bilmek ve yaşamış olduğu yaşanmışlık dolu mekânları ziyaret etmek istemektedir. Bu nedenle, bu kişilerin yaşadığı, misafir olduğu veya çalışmalarını gerçekleştirdiği mekânlar, zamanla koruma altına alınmış; o kişilere olan saygıyı göstermek ya da anılarını yaşatmak adına iz bıraktığı bu mekânlar müze haline getirilmiştir. Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında, şüphesiz ki bu müzelerin çok önemli bir rolü bulunmaktadır (Berber, 2021:28; Uz, 2007:267-268).

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. maddesinde, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına dört adet nitelik verilmiştir. Bu niteliklerden dördüncüsünü oluşturan "d" bendine göre; "Millî tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihlere sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler." taşınmaz kültür varlığı olarak tanımlanmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde; Erzurum'daki ilk çalışmalarını sürdürdüğü, önemli toplantılarını yaptığı ve de askerlikten istifa etmesi süreci gibi tarihi kararlarına sahne olmuş binalardan biri olan Cumhuriyet Caddesi üzerindeki tarihi konak, tartışmasız çok önemli ve de "tescilli" bir kültür varlığıdır. Ne yazık ki bu "taşınmaz kültür varlığı", tescil kararına rağmen halen korunamamakta ve metruk bir vaziyette yer almaktadır. Halbuki bu tarihi yapı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda çok büyük tarihi olaylara sahne olması bakımından da ayrı bir kültürel mirasa ve değere sahiptir. Tarihe tanıklık ederek "kültür varlığı" olan bu tip yapıların, koruma altına alınması, restore edilmesi ve müze haline getirilerek gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Sonuç olarak bu araştırmada, "Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış" taşınmaz kültür varlığı olan tarihi yapı ve mekânlardan biri olan Erzurum'daki tarihi konağa odaklanılarak, araştırma soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre, araştırmanın başında sorulan başlıca üç araştırma sorusu için şu cevaplara ulaşılmıştır:

- "Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde Erzurum'dayken, askerlikten istifa edene kadar kaldığı ve çalışmalarını yürüttüğü Cumhuriyet Caddesi üzerindeki tarihi konağın günümüzdeki fiziksel durumu nasıldır?" sorusu fotoğraflarla belgelenmiş ve çalışmanın "Bulgular" bölümünde ortaya konulmuştur. Tarihi konağın bulunduğu alanda, binanın ön cephesinin başka yapılar

ile kapatıldığı ve metruk bir görünümde olduğu gözlemlenmiştir. Kaderine terk edilmiş bir vaziyette olan tarihi yapının, bazı pencerelerinin kırık dökük olduğu, arka bahçesinin ise çöp ve içki şişeleriyle dolduğu görülmüştür.

• “*Millî Mücadele döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş; barındırdığı tarihi ve kültürel değerlerle öne çıkan bu mekânın, günümüzdeki kullanım ve koruma durumu*” ile ilgili bilgilere yine çalışmanın “*Bulgular*” bölümünde detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Günümüzde kısmen “*depo*” olarak kullanılan ve metruk görünümüyle “*tinerci yuvası*” haline geldiği söylenen tarihi konağın, “*taşınmaz kültür varlığı*” olarak ilk kez 1999 yılında tescillendiği ve 2006 yılında da “*Atatürk Evi*” olarak tescilinin devamına karar verildiği öğrenilmiştir. Bu kararların haricinde, 2013 yılında “*Erzurum Merkez Kentsel Sit*” ve “*III. Derece Arkeolojik Sit alanı*” içerisinde yer alan tarihi yapı, ayrıca 2015 yılında da “*Koruma Amaçlı İmar Planı*” içerisinde yer almıştır. Tescil kararının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen halen korunamayan ve kamuya kazandırılmayan tarihi konak, Türkiye’de kanunların koruma konusundaki etkisizliğini ve yetersizliğini gözler önüne sermektedir.

• Son olarak “*Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum’daki ilk karargâhı olarak tanınan Cumhuriyet Caddesi üzerindeki tarihi konağın, kamulaştırma yapılarak müze haline getirilmemesinin gerekçeleri nelerdir?*” sorusu da yine çalışmanın “*Bulgular*” bölümünde, yetkili kurumlarla yapılan derinlemesine görüşmelerde açığa kavuşturulmuştur. Buna göre, Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri; 2019 yılında Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından uygun bulunurken, “*uygulamaya yönelik*” herhangi bir çalışma ise başlatılamamıştır. Çünkü tarihi konağın kamulaştırılması, “*bütçe yetersizliğinden dolayı*” gerçekleştirilememiştir. Atatürk’ün Erzurum’daki ilk karargâhı olan tarihi konağın, restore edilerek müze haline getirilmesi fikri; yerel basının, sosyal medyada bir grup kıymetli azınlığın ve Erzurum Kalkınma Vakfı’nın (ER-VAK) ısrarlı duyarlılığıyla gündemde tutulurken, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Başkanı Mehmet Sekmen’in de bu tarihi konakla ilgili “*kamulaştırma ve restore edilmesi sözü verdiği*” bilinmektedir.

Bu çalışmada ayrıca, Atatürk’ün Erzurum’da kaldığı tarihi konağın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik düşünce ve öneriler ortaya koymak amaçlanmıştır. Müstahkem Mevkii Kumandanlığına ait Müfettişlik Karargâhı’nın bulunduğu Erzurum’daki tarihi konağın, kamulaştırılması meselesinin “*bütçe yetersizliğinden*” dolayı gerçekleştirilemediği öğrenilmiştir. Bu konuda kamuoyu farkındalığı oluşturulup, sosyal medya kampanyaları ve basın-yayın yoluyla sponsor destekleri sağlanabilir. Sağlanan sponsorlar ile kamu kurum ve kuruluşlarının bütçesi desteklenerek, tarihi konağın kamulaştırılması ve restore edilmesi gerçekleştirilebilir. Restore edilen tarihi konakta, “*Atatürk ve Millî Mücadele Müzesi*” kurularak; Atatürk’ün Erzurum’daki ilk faaliyetleri, önemli kararların alındığı gece toplantıları, Erzurum Kongresi’nin hazırlıkları, çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrılmasına giden süreç ve Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin çalışmaları daha detaylı bir biçimde anlatılabilir. Oluşturulacak olan müzelerle, toplumda aidiyet ve sahiplenme hissi artırılabilir. Çünkü müzeler, toplumsal belleği canlı tutan ve aynı zamanda eğitim amacıyla da hizmet veren mekânlardır. Bu tür mekânlara okul gezileri düzenlenerek, yeni nesiller için eğitim daha kalıcı bir hale getirilebilir. Atatürk’ün Erzurum’a gelişinin yıl dönümü olan 3 Temmuz’da, anma etkinlikleri gerçekleştirilerek toplumun tarih bilinci pekiştirilebilir. Ayrıca bu tür mekânların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için çeşitli bilgilendirmelerin yapılması ve Milli Eğitim müfredatına da ilgili içeriklerin yerleştirilmesi gerekmektedir.

Son söz olarak bu çalışmayla, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde çok önemli olaylara tanıklık eden tarihi yapılardan biri olan Erzurum’daki tarihi konağın; restorasyona alınıp müze haline getirilmesiyle, gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunmuş olması, 100. yaşını kutlamaya hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti’nin “*fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür...*” bir vatandaşı olarak temenni edilmektedir.



## Korunamayan Bir Kültür Varlığı: Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki İlk Karargâhının Mevcut Durumu ve Korunması Üzerine Bir Değerlendirme

### Teşekkür

Araştırmamın başlangıcından bu yana desteklerini esirgemeyen ve her zaman arkamda olan aileme, saha araştırmalarımdayan yanımda olan kıymetli arkadaş çevremeye, bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan Değerli Tez Danışman Hocam Prof. Dr. Mehmet Somuncu'ya, katkılarından dolayı Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ndeki yetkili kişilere, söz konusu tarihi konağın restore edilerek müze haline getirilmesi fikrini ısrarla gündemde tutan Erzurum Kalkınma Vakfı (ER-VAK), yerel basın ve sosyal medyadaki bir avuç kıymetli azınlığa ve Millî Mücadele'nin 100. yılında; Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları başta olmak üzere, toprakları tekrardan vatan yapan bütün şehit ve gazilerimize teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

### Kaynaklar

- Ahunbay, Z. 2014. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (7. Baskı). İstanbul: Yem Yayın.
- Aliagaoglu, A. & Temurçin, K. 2004. Miras Turizmi Açısından Atatürk Evleri, *Erdem Dergisi*, 14(41), s. 119-138.
- Anonim 2011. Tarihi Konak Depo Olarak Kullanılıyor. <http://www.erzurumgazetesi.com.tr/haber/Tarihi-konak-depo-olarak-kullaniliyor/56677> (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- Anonim 2016. Atatürk'ün Kaldığı Konağı Satın Alan Konuştu. <https://www.hurriyet.com.tr/ataturkun-kaldigi-konagi-satin-alan-konustu-37313953> (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- Anonim 2017. Cumhuriyetin Temelleri Bu Evde Atıldı. <https://erzurumportali.com/shf/2077/cumhuriyetin-temelleri-bu-evde-atildi> (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- Anonim 2018. Tarihi konak tinerci mekânı oldu. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/tarihi-konak-tinerci-mek-ni-oldu-2730759> (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- Anonim 2020. Orijinali Dururken!. <https://www.gazetepusula.net/2020/07/03/orijinali-dururken/> (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Anonim 2021a. Ata Konak, gün yüzüne çıkacak. [https://www.erzurumajans.com/ata-konak-gun-yuzune-cikacak\\_112642.html](https://www.erzurumajans.com/ata-konak-gun-yuzune-cikacak_112642.html) (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Anonim 2021b. Ata Konak, gün yüzüne çıkacak. <https://www.haberturk.com/erzurum-haberleri/85695787-ata-konak-gun-yuzune-cikacak> (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Anonim 2021c. Yazar Güngör: Erzurum'u bu utançtan kurtarın. [https://www.erzurumpost.com/yazar-gungor-erzurum-u-bu-utanctan-kurtarin\\_6927.html](https://www.erzurumpost.com/yazar-gungor-erzurum-u-bu-utanctan-kurtarin_6927.html) (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Atatürk, G. M. K. 2007. *Nutuk* (4. Baskı). Ankara: Elips Kitap.
- Aydoğan, E. 1997. Mustafa Kemal'in Erzurum'a İlk Yolculuğu. *Atatürk Dergisi*, 2 (1), s. 1-22.
- Berber, A. 2021. Meteoroloji Genel Müdürlüğü Binası'nın (Ziraat Mektebi) Kültürel Miras Bakımından Önemi ve Korunması Konusunda Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 12-30.
- Can, M. 2009. *Kültürel Miras ve Müzecilik (Çalışma Raporu)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Eylül 2009.
- Dursunoğlu, C. 2000. *Millî Mücadelede Erzurum* (İkinci Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Erzurum Valiliği, 2014. *Hatıralarda Erzurum* (Der: Fikret Öztürk) (2. Baskı). İstanbul: Tablet İletişim.
- İSMEP Rehber Kitaplar, 2014. *Kültürel Mirasın Korunması*. İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB). (Akademik Danışman: Zeynep Gül Ünal). İstanbul.
- Kansu, M. M. 1997. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I. Cilt* (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karabekir, K. 2020. *Paşaların Hesaplaşması, İstiklâl Harbine Neden Girdik. Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik?* (Yay. Haz. Faruk Özerengin) (4. Baskı). İstanbul: Truva Yayınları.
- Kocatürk, U. 2007. *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçılı Atatürk Günlüğü* (2. Basım). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983. Kanun Numarası 2863, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- Madran, E. ve Özgönül, N. 2005. *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Menç, H. 1992. *Millî Mücadele Yıllarında Amasya: Portreler, Belgeler*. Ankara: Yeşilirmak Yayınları.
- Millî Savunma Bakanlığı, 2020. *Millî Mücadele Albümü* (Yay. Haz. Hüsnü Özlü) (3. Baskı). Ankara: Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Yayınları.
- Oranlı, Z. ve Metin, A. 1967. *Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları*. Ankara: Alkan Matbaası.
- Önder, M. 1975. *Atatürk'ün Yurt Gezileri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önder, M. 1993. *Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sağlam, T. 2021. Bir Caddenin Oluşum Evreleri: Erzurum Cumhuriyet Caddesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 1171-1199.
- Sarıhan, Z. 1993. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji) Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turgut, H. (Der.) 2020. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları* (23. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

## A.Berber

- UNESCO, 1972. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- Uz, S. 2007. Müze Evler. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, s. 267-283.
- Yeşilbursa, C. C. 2013. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), s. 405 – 420.
- Yurdakul, Y. 2009. *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar* (8. Baskı). İstanbul: Truva Yayınları.